

зберегти гідність, автономію і гуманізм у техноцентричному світі. Можливість втрати людством екзистенційного компоненту своєї особистісної суті вже стає дуже вірогідним і замислитися над цим питання потрібно якомога швидше.

«ОБВАЛ» – САМОЗНИЩЕННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ЧЕРЕЗ МАЛОДІТНІСТЬ

Алексєєв І.Г.

аспірант кафедри філософії,

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,

м. Харків, Україна

«Цивілізація» – відкритий концепт, і в контексті теми цієї роботи та нинішніх подій у світі є потреба уточнити, що розумітимемо під цим словом. Сконструємо визначення для нашого дискурсу на основі праці авторитетного дослідника: *цивілізація – це ринки, навчання, сучасність і свобода*. Відповідно, КНДР, Афганістан і Малі – це не дуже цивілізовані країни. Між такими країнами існують великі відмінності, вони по-різному «нецивілізовані». Але якщо всі країни світу стануть схожими на якусь із них, це буде загибель цивілізації, а якщо це трапиться через бездіяльність – то це буде самознищенням. Тут же запропонуємо визначення, що висвітлюватиме інші аспекти: *цивілізація – це суспільство не в мальтузіанській пастці, тобто індустріального або більш високого рівня*. І ще гротескне визначення: *цивілізація – суспільствоустрій, у якому не треба народжувати шістьох, щоби хоча би двоє вижило*.

Для ефективної комунікації окреслимо деякі ключові терміни, здебільшого нові й авторські. *Вимирання* – ситуація, коли народжуваність менше рівня відтворення, тобто заміщення поколінь. *Дексплозія* – демографічний вибух. *Демплозія* – демографічний «вбух», швидке (за гісторичними мірками) знелюднення з причини вимирання. *Gen (gap, birthgap)* – «розрив між кількістю народу та кількістю потрібних для функціонування суспільства працівників»; тісно пов'язаний із величиною *societal half-life* (за який час суспільство вимре наполовину); останні два терміни впроваджуються Стівеном Джей Шоу. *Плодючі секти (ПС)* – адаптація визначення Кауфманна «endogenous growth sects»; це «ті, що відокремлюються від суспільства та *ростять* власні. Гуттерити, Аміші, ультра-Ортодоксальні Євреї, Салафітські Мусульмани й Американські Мормони є найвідомішими прикладами.» Щодо них застосовується термін «*релігійна фертильність*». *Самовідтворювальні модерні спільноти (СМС)* – об'єднання людей із безсумнівно модерною культурою, в котрих народжуваність більша або дорівнює рівню відтворення. *Ідеально керована народжуваність (ІКН)* – технологія майбутнього, котра забезпечуватиме найкращу для розвитку репродуктивну поведінку; потребу в ній влучно сформулював Лент Прітчетт: «Відтворювальна народжуваність – це лезо ножа. За дуже довгого перебігу людність зійде на нуль або роздується до здоровенної кількості, залежно від того, лишатиметься вона нижче або вище рівня відтворення.» [9] *Репродуктивний обов'язок (РО)* – громадянська установка, котра підтримує цивілізацію шляхом сприяння дітонародженню та по-різному втілюється залежно від статі, віку, стану здоров'я, рівня розвитку та технічної оснащеності, загального спрямування. Цим обов'язком маніпулюють, чинячи репродуктивний тиск або відмовляючись від дітей; він має виконуватися усвідомлено і всезагально.

Звичайно ж, усе вище написане не враховує багатьох нюансів, але ці нюанси, скоріше за все, суті питання за жодних обставин не змінюють. Демографічна криза є очевидним і легко спостережуваним явищем. Усе для осмислення і подолання її – перебуває в буденності. Але велика інерційність та прямий зв'язок із найприватнішими сферами життя, *тимчасова* можливість добре жити і над проблемою не думати – поширили серед усіх верств людства пасивне, резигнаційне, авантюрне та наївне, тенденційне, у той чи інших спосіб викривлене ставлення. За наслідки вимирання лише декілька місяців тому стали часто говорити, на

задовільному рівні можна знайти матеріал лише англійською мовою. Навіть фахівці, у публікаціях і, тим більше в побуті, можуть повторювати нісенітницю «не народжують, бо мало грошей і стабільності» або «мусульмани мають багато дітей».

Давно вже існують хороші дослідження, котрі доводять, що почалася глобальна демплогія і від неї будуть такі страшні події, котрих давно не було. Але мало хто ці книжки читає, до України вони, схоже, взагалі не доходять, «офіційні» демографи кажуть дивні речі, а не демографи неначе живуть в іншому світі. В цей час один із найвідоміших дослідників проблеми – «демограф не за освітою, а за одержимістю» Якуб Штопл називає майбутній колапс «найпередбачуванішою із катастроф». Це породжує питання, скільки взагалі у світі існує справжніх експертів із демографії та який вони мають вплив, а також як оцінювати тих людей, які фактично зайняли значущі соціальні ролі, але найважливішу проблему не бачать або свідомо обходять увагою. В людей, котрі отак ставляться до головного питання людства, так само «знижена соціальна відповідальність», як у безвідповідальних багатодітних батьків, і це може виявитися, що останні – корисніші.

І навіть найстаранніші дослідники напрочуд мало уваги приділяють етології цього питання, тобто інстинктам людини, котрі, безумовно, впливають (і, можливо, є головним чинником). Існує гіпотеза, що репродуктивну поведінку людини доцільно спрощено описати: «при високих рівні життя та щільності населення дітей не хочеться, за інших обставин – хочеться». В такому випадку порятунок ґрунтуватиметься на усвідомленні, що культура повинна пригнічувати ще й цей аспект біологічної природи людини, а також вживати заходів зі зміни цього інстинкту в людині, що є окремою надскладною і небезпечною задачею.

Сформуванню ставлення до здатності держави збільшувати народжуваність нам допомагають гісторичні приклади нацистської Німеччини і комуністичної Румунії, адже там за це взялися найдужче. Важко робити вірогідні припущення, але схоже, що модерний тоталітаризм за потреби може протистояти вимиранню, а значить, подобається це нам чи ні, є однією з альтернатив тоталітаризму немодерному, котрий уже загрожує.

Це робить імовірним постання наддержав штибу КНДР, і будуть вони наддержавами винятково тому, що постачатимуть решті світу людей (або, принаймні, залишаться острівцями стабільності на тлі вимирання або загибелі від злочинних іммігрантів більш розвинених країн). А значне підсилення суспільств, де дівчата будуть безграмотними і тому багато народжуватимуть – ніякого сумніву викликати вже не може. Підсилення це може статися аж таким, що вся планета житиме безграмотно і згодом запрацюють ті механізми регулювання чисельності населення, котрі працювали протягом майже всієї гісторії людства. Лишаються лише запитання, чи вважати модерний тоталітаризм ближчим до цивілізації, аніж традиційні суспільства, в яких ситуаціях можливі компроміси з тоталітаризмом.

Суперечність між колективними й індивідуальними інтересами не вичерпно пояснює небажання народжувати – це має бути темою окремого дослідження, але мені не вдалося знайти випадків, де сім'ї ухилинтів раптом ставали багатодітними і таким чином переходили з ганебного і загроженого суспільного становища у почесне і захищене. Немає відомостей, і щоби чоловік десь просив дружину народити, щоби вона «врятувала йому життя», а та – відмовила. Безперечно, серед мільйонів ухилинтів знайдеться чимало таких випадків, але так само безперечним є і те, що це – вкрай рідкісне явище. Тобто в Україні займатися дітьми є ще менш бажаним для пересічної людини, ніж брати участь у бойових діях; це навіть не розглядається, бо ще більше суперечить природі людини. Але *чим далі суспільство колапсуватиме, тим більше буде аналогій між репродуктивним і військовим обов'язком.*

Подолання катастрофи, котрої світ ще не бачив, можливе за рахунок чотирьох чинників. Перші два – етичні, надійні, абсолютно позитивні. Другі два – дискусійні, ситуативні.

Розробка ІКН і вирощування СМС. Суспільства, котрі з якихось причин цими технологіями не користуватимуться, припинять своє існування; їхні ресурси скоріше за все дістануться набагато гіршим людям. Може статися, що така технологія перевершуватиме «Манхетенський проєкт» і за концентрацією ресурсів, і за секретністю, і за суперечливістю суспільних оцінок. Важливим орієнтиром оцінювання різних таких технологій має бути турбота за кожну людину ембріональної стадії розвитку. Суспільства, де переважатимуть СМС, *не зникнуть*, а то й стануть надзвичайно впливовими. За наслідками фертильності відбуватиметься переділ світу і розгортатиметься геополітика. Скоріше за все, це – єдиний шанс для виживання України.

Збільшення продуктивності праці, загальної ефективності економіки, життя взагалі. Хто не усвідомлює вирішальність попереднього чинника, повністю покладається на цей. Одна із шаблонних (іноді просто рефлекторних) відповідей на проблематизацію депопуляції: «роботи замінять». Як правило, так одказують люди, котрі не мають до роботів ніякого відношення. А от Ілон Маск добре знає, звідки беруться роботи і наскільки складно їх «виростити і на ноги поставити», а також впроваджувати й обслуговувати; тому він є найвідомішим носієм думки щодо майбутньої депопуляційної катастрофи та намагається врятувати ситуацію розробкою «штучної матки» та своїм дітолюбством.

Внесок ПС. Оскільки вони сильно тяжіють до способу життя та світогляду, котрі були до індустріалізації, виживання цивілізованого суспільства із такими «дорогоцінними вкрапленнями» можливе за умови достатнього впливу ПС на загальну народжуваність, але, в той же час, щоби далеко не всі народжені у тих субкультурах залишалися їм відданими та могли інтегруватися у сучасне суспільство. Кауфманн оцінює шанси на це як низькі.

Імміграція – найбільш непевний чинник. Її усвідомлення навіть у фахівців часто зводиться до балансу між короткостроковим і довгостроковим зиском. Для суспільства зиску це цілком може працювати навіть нескінченно довго, але за однієї умови. У світі повинні бути країни з народжуваністю суттєво більшою за рівень відтравлення, які людський ресурс експортуватимуть. А мова йде саме за те, що таких країн може не залишитися або вони будуть доіндустріального рівня розвитку. Якщо вони будуть «нецивілізованими», то внесок іммігрантів з великою імовірністю буде від’ємним (як це скрізь є зараз).

Вірогідно, навіть добре збалансована система із залученням ПС та іммігрантів – вестиме до катастрофи. Бо два «дискусійні чинники» об’єднані прикрою особливістю – рівень культури суспільства не може рости вище за певний, тому що освіченість предків впливає так же сильно, як освіченість індивіда. Якщо іммігрантів або кашкетників вивчити і вони зроблять одну-дві дитини, а наступне поповнення буде від їхніх суродженців, котрі подумки у позаминулому столітті – то і світогляд усталеного за чисельністю населення буде ну якщо не позаминулого, то минулого століття, бо сильно впливатимуть дитинство і вдача роду. Ще вартій уваги морально-етичний аспект: виходить, що для підтримання народжуваності треба тримати неписемними окремі країни або частини суспільства. Або, принаймні, активно користуватися тим, що вони зробили такий вибір, повністю довірити своє виживання цьому чиннику. Це видається більш сумнівним за тоталітаризм.

Кожній людині чи інституції, що перейнялася ситуацією, може виявитися корисно ситуативно класифікувати жінок на три категорії: котрі точно народять, котрі точно не народять і котрі народять, якщо їм у цьому допомогти. Людей, які народжувати точно не будуть – за силою бажання виконувати РО та усвідомленням проблеми. До різних людей повинно бути різне ставлення; примітивне розуміння 21ї статті Конституції України в сімейній та демографічній політиці має бути усунутим у першу чергу.

Попри ситуативну обмеженість, прикладом належного реагування є звіт «State of World Population 2025» від Фонду народонаселення ООН, який має назву «Справжня криза народжуваності: прагнення репродуктивної автономії у мінливому світі». Основні тези звіту:

- У 2025 році досить багато людей не можуть мати таку кількість дітей, яку вони бажають – це може бути як менше, так і більше.
- Справжня криза не в зміні чисельності населення, а в тому, що більшість людей позбавлені свободи приймати власні рішення про народження дітей: коли, чи з ким їх мати.
- У багатьох країнах, незалежно від рівня народжуваності, репродуктивний вибір значною мірою обмежений або порушений.
- Основні бар'єри включають фінансові труднощі, страхи щодо майбутнього (зміна клімату, конфлікти, пандемії), соціальні та політичні обмеження.
- Молодь особливо турбується про майбутнє через економічну нестабільність, екологічні проблеми та конфлікти, що впливає на їх рішення про створення сім'ї.
- Для розв'язання проблеми потрібен підхід, який ставить у центр репродуктивну автономію, а не лише демографічні цілі.
- Важливо забезпечити якісне та доступне медичне обслуговування, фінансову безпеку, партнерську підтримку, солідарність між поколіннями та сталий розвиток.

Звіт закликає будувати більш справедливий та підтримуючий світ, де кожна матиме можливість реалізувати свої репродуктивні прагнення вільно і *відповідально*. Гірше вже не буде (падіння народжуваності у доіндустріальних суспільствах через освіту і звільнення жіноцтва – явно хороше явище), а повна всесвітня свобода репродуктивної поведінки розв'яже частину проблеми (боротися із вимиранням можна буде більш раціонально, уникаючи балансування між обов'язком та особистими бажаннями або правильно знаходячи баланс). Надіємся, наступні звіти будуть написані для світу, де частково вирішеними будуть дрібніші питання. А цей документ навчає робити перший крок на великому шляху людства, тривалість і траєкторію котрого ми не знаємо. Але в кінці два варіанти: або цивілізації не буде (добре, якщо тимчасово), або масово буде впроваджена стала, етична технологія ІКН.

Можливо, завтра нарешті вдало народить робот і людство прийме такий спосіб відтворення населення. А може так статися, що ніяк зупинити демплозію цивілізованого світу не виходитиме. Тоді по всій планеті масово будуть недобудовані та покинуті споруди, невикористовуване тягар-майно, цілі міста типу Прип'яті; здані на макулатуру безцінні паперові бібліотеки та поламані електронні; безмежне «нікому передавати» та «було б кому зробити»; раптовий колапс обнадійливого робосоціуму; *месіанське пожсавлення спільнот, котрі цивілізовано ніколи не жили*. І по тому – все рівно мальтузіанська пастка.

Алегорично ситуацію можна описати так: «сірий носоріг знесе білого голуба і злетяться звідусіль чорні круки». Знаком цієї епохи може бути будівля «Понте-сіті». Доля цивілізації,

з такою демографічною ситуацією, повторюватиме долю цього хмарочоса. Від наших теперішніх дій залежить, чи сміття всередині будівлі набереться лише на кілька перших поверхів, або воно заповнить будівлю по вінця та розірве. Народжуваність збільшиться до рівня відтворення у будь-якому разі, питання лише стоїть, за допомогою яких підходів і після чого це станеться. Якщо у межах цивілізації народжуваність не підніметься, її на тому місці піднімуть структури типу ІДІЛ. Ця епоха почалася, коли найрозвиненіші країни затвердилися у згубних демографічних тенденціях. І завершиться вона, коли система «людство» досягне нової точки рівноваги. Зараз бракує підстав для оптимізму, що нова рівновага матиме на увазі високий рівень розвитку. Тому теперішню епоху варто називати коротким, влучним і добре передаваним у більшості мов світу українським словом – «Обвал».